

Γλωσσική ποικιλία και γλωσσική αλλαγή στον σχηματισμό υπερθετικών παραθετικών δομών στις ελληνικές διαλέκτους της Μικράς Ασίας*

Δήμητρα Μελισσαροπούλου¹ & Χρήστος Παπαναγιώτου²

¹Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ²Πανεπιστήμιο Πατρών
dmelissa@itl.auth.gr, cpapanag@yahoo.gr

Abstract

This paper addresses variation and change in the realization of superlative constructions in Asia Minor Greek Dialects emphasizing a. the distribution of the different patterns on the basis of their function as relative vs. absolute superlatives and b. their account as a result of intra-linguistic mechanisms and tendencies and/or extra-linguistic parameters and more specifically language contact. Comparative analysis reveals that grammatical matter replication occurs in varieties evolved under circumstances of long-lasting intense contact and regressive bilingualism, while grammatical pattern replication may also appear in varieties which did not evolve under the same (intense) contact settings.

Keywords: superlative constructions, language contact, Asia Minor Greek Dialects

1 Εισαγωγή

Οι παραθετικές δομές και η ποικιλότητα στην πραγμάτωσή τους έχουν βρεθεί στο επίκεντρο της σύγχρονης γλωσσολογικής έρευνας τις τελευταίες δεκαετίες τόσο από τυπολογική άποψη (βλ. Stassen 1985, Xerberman 1999, Cuzzolin and Lehmann 2004, Stolz 2013 και τις εκεί αναφορές) όσο και από μορφο-σημασιολογική (βλ. Andersen 1983, Crookston 1994). Παρ' όλα αυτά, η ποικιλότητα στον σχηματισμό παραθετικών δομών στην Ελληνική δεν έχει τύχει ακόμα ενδελεχούς διερεύνησης (βλ. όμως Χειλα-Μαρκοπούλου 1991, Markopoulos 2015, Μελισσαροπούλου και Παπαναγιώτου 2019, Melissaropoulou and Papanagioutou under review).

Στόχος του συγκεκριμένου άρθρου είναι να διερευνήσει και να συστηματοποιήσει την ποικιλότητα στην πραγμάτωση των υπερθετικών παραθετικών δομών που διέπει τις νεοελληνικές διαλέκτους της Μικράς Ασίας εστιάζοντας (α) στην κατανομή των διαφορετικών δομών σε σχέση με τη λειτουργία που επιτελούν ως σχετικά ή απόλυτα παραθετικά και (β) στην ερμηνεία τους ως αποτέλεσμα ενδο-γλωσσικών αλλαγών, γενικότερων διαγλωσσικών τάσεων ή/και ως προϊόντων γλωσσικής επαφής.

Η συγκεκριμένη συμβολή οργανώνεται ως εξής: στη δεύτερη ενότητα συνοψίζονται βασικές παραδοχές σχετικά με τις έννοιες της παράθεσης και τα επιμέρους στοιχεία των παραθετικών δομών. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται τα διαλεκτικά δεδομένα, οργανωμένα βάσει της διαφοροποίησης στη μορφή τους σε συνδυασμό και με τη λειτουργία που επιτελούν. Στην τελευταία ενότητα, αναπτύσσονται συγκεκριμένες θέσεις και προτάσεις ερμηνείας της διαφοροποίησης ανάμεσα στις διαφορετικές παρατηρούμενες

* Η συγκεκριμένη έρευνα συν-χρηματοδοτείται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) και το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) στο πλαίσιο του προγράμματος DiCadLanD "Digitizing the Cappadocian Dialectal Landscape". Θερμές ευχαριστίες στους διοργανωτές και το κοινό του συνεδρίου του ICGL14 για τα χρήσιμα σχόλιά τους και τη συζήτηση πάνω στο θέμα.

παραθετικές δομές ως αποτέλεσμα τόσο ενδο-γλωσσικών γλωσσικών παραγόντων όσο και ως προϊόντων γλωσσικής επαφής.

2 Βασικές παραδοχές

Τα παραθετικά ορίζονται γενικά ως η μορφική τροποποίηση μιας λέξης ως προς μια συγκεκριμένη παράμετρο βάσει της οποίας συγκρίνεται με ένα άλλο όρισμα το οποίο αποτελεί τη βάση της σύγκρισης (Cuzzolin and Lehmann 2004). Η πλέον τυπική κατηγορία λέξεων που επιδέχεται συγκριτική παράθεση είναι τα επίθετα, αναγνωρίζοντας τρεις επιμέρους διαβαθμίσεις, οι οποίες αποκαλούνται με παραδοσιακούς όρους *βαθμοί* και είναι οι εξής: θετικός, συγκριτικός, υπερθετικός.

Οι παραθετικές δομές γενικά αναλύονται συνήθως (βλ. Cuzzolin and Lehmann 2004: 1213· Stolz 2013: 16· Μελισσαροπούλου 2019) στα εξής επιμέρους συστατικά:

- (α) Στο στοιχείο που συγκρίνεται, δηλαδή το αντικείμενο της σύγκρισης (*comparee* ή *topic of comparison*)
- (β) Στη βάση της σύγκρισης (*standard of comparison*)
- (γ) Στο δεσμό (*pivot* ή *tie*), που εισάγει τη βάση της σύγκρισης
- (δ) Στο όρισμα που εισάγει την παράμετρο της σύγκρισης (*predicate-CMPR*¹).

Η αντιστοίχιση φαίνεται στο παράδειγμα (1).

- (1) Ο Νεφέλη είναι πιο ψηλή/ ψηλ-ότερη από τη Δανάη
(α) (δ) (γ) (β)

Όταν η ιδιότητα/χαρακτηριστικό που εκφράζει το επίθετο πραγματώνεται στο μέγιστο βαθμό, μιλάμε για υπερθετικές δομές. Στις παραδοσιακές γραμματικές περιγραφές οι υπερθετικές δομές ταξινομούνται σε δύο επιμέρους κατηγορίες.

(i) *σχετικές υπερθετικές* δομές στις οποίες η ιδιότητα εφαρμόζεται σε ένα όρισμα στο μέγιστο βαθμό (συγκρινόμενο με μια ομάδα ή με άλλα μέλη μιας ομάδας, τα οποία αποτελούν τη βάση της σύγκρισης).

(2) Η Ευάνθη είναι η πιο ψηλή από όλα τα κορίτσια στην τάξη της

(ii) *απόλυτες παραθετικές* δομές στις οποίες η ιδιότητα εφαρμόζεται σε ένα όρισμα στο μέγιστο βαθμό χωρίς να υπάρχει κάποια βάση σύγκρισης.

(3) Η Μαρία είναι ικανότατη

Ακόμα και στην περίπτωση των σχετικών υπερθετικών δομών, η βάση της σύγκρισης συχνά παραλείπεται, ειδικά όταν συνάγεται εύκολα στη βάση λογικών παραδοχών ή πραγματολογικών συνθηκών.

¹CMPR<COMPARISON ‘σύγκριση’. Το όρισμα συνήθως επιμερίζεται σε *quality* και *degreemarker* (βλ. Stolz 2013: 13).

Οι υπερθετικές δομές της Νέας Ελληνικής πραγματώνονται είτε μορφολογικά με την προσθήκη του επιθήματος *-οτατος* (~*εστατος*, ~*τατος*) στην επιθετική βάση (4α) είτε λεξικά με τη χρήση των στοιχείων *πολύ/παρά πολύ* στην περίπτωση των απόλυτων υπερθετικών (4β) ή του στοιχείου *πιο* και του οριστικού άρθρου στην περίπτωση των σχετικών υπερθετικών δομών (4γ). Εναλλακτικά, οι σχετικές υπερθετικές δομές μπορεί να πραγματώνονται μορφολογικά με τη χρήση του επιθήματος *-οτερος* (~*εστερος*, ~*τερος*)², (4δ).

- (4α) α. Ο Γιάννης είναι **ικανότατος** υπάλληλος
β. Ο Γιάννης είναι **πολύ/πέρα πολύ ικανός** υπάλληλος
γ. Ο Γιάννης είναι **ο πιο ικανός** υπάλληλος στην εταιρεία
δ. Ο Γιάννης είναι **ο εξυπνότερος** μαθητής στην τάξη

3 Τα δεδομένα

Τα δια-διαλεκτικά δεδομένα εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία στον σχηματισμό των σχετικών και απόλυτων υπερθετικών δομών. Στην παρούσα ενότητα συστηματοποιείται ο τρόπος σχηματισμού των σχετικών και απόλυτων υπερθετικών δομών στις διαφορετικές μικρασιατικές διαλέκτους όπως αυτές ορίζονται στη βάση του γεωγραφικού κριτηρίου, δηλαδή της παρουσίας και εξέλιξής τους στον ευρύτερο μικρασιατικό χώρο και σε επαφή με την κυρίαρχη τουρκική γλώσσα και όχι του αυστηρά γενετικού.

3.1 Σχηματισμός σχετικών υπερθετικών δομών

Τα σχετικά παραθετικά εμφανίζουν σε δια-διαλεκτικό επίπεδο διαφοροποίηση μεταξύ αναλυτικών και συνθετικών δομών (Μελισσαροπούλου και Παπαναγιώτου 2019, Melissaropoulou and Papanagioutou underreview). Στην περίπτωση των μικρασιατικών διαλέκτων φαίνεται πως υπάρχει ισχυρότατη τάση σχηματισμού των σχετικών υπερθετικών δομών με αναλυτικές στρατηγικές.

3.1.1 Ποικιλότητα στο στοιχείο εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης

Στις μικρασιατικές διαλέκτους παρατηρείται ποικιλία στη χρήση των στοιχείων εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης. Συγκεκριμένα:

α. Το *πιο* και οι διαφορετικές μορφές του

Το *πιο* και οι διαφορετικές μορφές του είναι το πλέον κοινό όρισμα εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης σε δια-διαλεκτικό επίπεδο (Μελισσαροπούλου και Παπαναγιώτου 2019, Melissaropoulou and Papanagioutou underreview). Στην Μικρά Ασία εντοπίζεται στις περιοχές Λιβισίου, Τρίγλιας, Σμύρνης (5α) και Κυδωνιών (5β). Το *πιο* δεν

² Σύμφωνα με τους Holton κ.α. (2004: 63-64), συγκεκριμένες κατηγορίες επιθετικών στοιχείων (π.χ. οι μετοχές) επιδέχονται μόνο αναλυτικό και όχι συνθετικό σχηματισμό παραθετικών.

φαίνεται να βρίσκεται σε χρήση σε Πόντο και Καππαδοκία (βλ. Μελισσαροπούλου 2019)³. Το *πιο/πια* προηγείται του επιθέτου, το οποίο δε φέρει μόρφωμα σύγκρισης και έπεται του οριστικού άρθρου.

- (5α) *ηπια καλός* (Λιβίσι, Ανδριώτης 1961: 87)
ο πιο καλός (Τρίγλια, Παπαδοπούλου 2010: 121)
τα πιο μεγάλα (Σμύρνη, Παπάζογλου 2003: 520)

Στο (6β) ο δείκτης σύγκρισης (*απ'*) και η βάση σύγκρισης (*ουλ'*) προηγούνται του *πιο*, ενώ το επίθετο έπεται χωρίς να την παρουσία δείκτη σύγκρισης.

- (5β) *απ' ουλ' πιο μικρός* (Κυδωνίες, Παπαδόπουλος 1926: 72)

β. Άλλα διαλεκτικά στοιχεία

Διαλεκτικοί νεωτερισμοί, όσον αφορά τη χρήση στοιχείων εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης, παρατηρούνται στα Φάρασα, όπου το στοιχείο *ζαλ* (<*ας* + *άλλος*) είναι το όρισμα εισαγωγής της σύγκρισης στις σχετικές υπερθετικές δομές (Dawkins 1916: 170). Σε αυτές τις δομές το *ζαλ* προηγείται του επιθέτου, το οποίο δε φέρει μόρφωμα σύγκρισης, ενώ το οριστικό άρθρο, όταν υπάρχει, προηγείται του *ζαλόπως* στο παράδειγμα (6).

- (6) *το ζαλ ψεό* (Φάρασα, Dawkins 1916)

Σύμφωνα με τον Αναστασιάδη (1976: 74), το *ζαλ* είναι δυνατόν να συνδυαστεί με το επίρρημα *πολύ* για λόγους επίτασης (π.χ. *το ζαλ το πολύ το ψεό σίτι*). Σε αυτή την περίπτωση το *ζαλ* προηγείται του επιρρήματος *πολύ*, ενώ το οριστικό άρθρο εμφανίζεται τρεις φορές και προηγείται του *ζαλ*, του επιρρήματος και του επιθέτου.

γ. Δάνεια γραμματικά στοιχεία.

Δάνεια γραμματικά στοιχεία εντοπίζονται μόνο σε συγκεκριμένες περιοχές της Καππαδοκικής διαλέκτου (βλ. Μελισσαροπούλου 2019). Σύμφωνα με τον Dawkins (1916: 170), οι σχετικές υπερθετικές δομές σχηματίζονται με τη χρήση του στοιχείου *εν/αν* (<τουρκ. 'en') στο Ουλαγάτς, στην Αξός και στο Γούρδοно (7). Ο Αναστασιάδης (1976: 74) παρατηρεί τη χρήση του *εν* στα Φάρασα.

- (7) *ενδομέα* (Ουλαγάτς, Dawkins 1916)
εν το μέγο (Φάρασα, Αναστασιάδης 1976)
εν το μέγα (Αξός, Αναστασιάδης 1976)
αν το μικρό (Γούρδοно, Dawkins 1916)

Το στοιχείο *εν/αν* τοποθετείται στην αρχή της ονοματικής φράσης και πριν το οριστικό άρθρο (8) ακολουθώντας το σχήμα της δανείστριας τουρκικής γλώσσας, στην οποία το μόριο 'en' τοποθετείται πριν την οριστική ονοματική φράση.

³ Το *πιο* εντοπίζεται σύμφωνα με τον Κοιμίσογλου (2006: 241) στο Μιστί. Ωστόσο, η χρήση του δεν μαρτυρείται σε παλαιότερες πηγές της Καππαδοκικής και γι' αυτό υποθέτουμε πως πρόκειται για νεότερο σχηματισμό.

Σύμφωνα με τον Αναστασιάδη (1976: 74), το *en* μπορεί να συνδυαστεί με το επίρρημα *πολύ* για επίταση. Σε αυτή την περίπτωση το *en* προηγείται ολόκληρης της ονοματικής φράσης, ενώ το επίρρημα *πολύ* τοποθετείται πριν το επίθετο, όπως στο παρακάτω παράδειγμα:

(8) *σ' τα χωριά εν τω πολύκαόένι* 'από τα χωριά είναι το καλύτερο'

Αξιοσημείωτη είναι η γεωγραφική κατανομή του συγκεκριμένου μορίου τόσο εντός της Καππαδοκικής όσο και γενικότερα στο συνολικό εύρος των μικρασιατικών διαλέκτων καθώς φαίνεται να εντοπίζεται μόνο σε κάποιες περιοχές της κεντρικής και κυρίως της νότιας καππαδοκικής ζώνης, η οποία θεωρείται και αυτή η οποία έχει εξελιχθεί κάτω από τις πιο έντονες συνθήκες γλωσσικής επαφής με τα Τουρκικά (βλ. Μελισσαροπούλου 2019).

3.1.2 άλλη ποικιλότητα: παρουσία δείκτη σύγκρισης, παρουσία άρθρου, σειρά συστατικών

Αξιοσημείωτη ποικιλότητα παρατηρείται στις Μικρασιατικές διαλέκτους όσον αφορά (α) την απουσία δείκτη σύγκρισης, (β) τη χρήση του άρθρου για την ίδια λειτουργία και (γ) τη χρήση και τη θέση των στοιχείων που δηλώνουν τη βάση της σύγκρισης. Στα παραδείγματα που ακολουθούν (9) από διαλεκτικές ποικιλίες του Πόντου και της Καππαδοκίας η βάση σύγκρισης πραγματώνεται είτε σε με εμπρόθετη αιτιατική πτώση (βλ. 9α Καππαδοκία-Πόντος) είτε με γενική πτώση (9β Πόντος):

(9α) *ας όλων το μικρόν* (Πόντος, Αθανασιάδης 1977)
πόμνεναπ' ούλλα το μικρό (Αξός, Mavrochalyvidis and Kesisoglou 1960)

(9β) *όλων ο μικρόν* (Πόντος, Οικονομίδης 1958)
έρπαξενόλων τη μικρέσσα (Κερασούντα, Παπαδόπουλος 1955/2007)

Σύμφωνα με τη Μελισσαροπούλου (2019), αντίστοιχα φαινόμενα παρατηρούνται και στην πραγμάτωση των συγκριτικών παραθετικών δομών της Καππαδοκικής. Η παρατηρούμενη εσωτερική διαλεκτική διαφοροποίηση έχει ερμηνευθεί ως φαινόμενο γλωσσικής επαφής, όπου η εμφάνιση δομών χωρίς δείκτη σύγκρισης αποτελεί ένα ενδιάμεσο στάδιο πριν την εισαγωγή του τουρκικού γραμματικού δείκτη.

Επιπλέον, κοινός παρονομαστής σε όλες τις παραπάνω δομές αποτελεί η μαρκαρισμένη, για τα δεδομένα της τυπολογίας της Ελληνικής, σειρά των συστατικών της υπερθετικής δομής. Σε όλα τα παραδείγματα η βάση της σύγκρισης βρίσκεται σε πρώτη θέση, ενώ ακολουθεί η παράμετρος της σύγκρισης στη βάση του προτύπου της κυρίαρχης τουρκικής γλώσσας.

Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα υπερθετικής δομής από την Τουρκική, όπου η βάση σύγκρισης *resim-ler-in* 'από τις φωτογραφίες' βρίσκεται σε πρώτη θέση:

(10) Τουρκικά (Kornfilt: 1997: 178)
resim-ler-in *en* *güzel-i*
φωτογραφία-PL-GEN *en* *güzel-i*
πιο *όμορφη-3SG.POSS*
'Η πιο όμορφη από τις φωτογραφίες'

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζουν τα παραδείγματα του (11) στα οποία, εκτός των παραπάνω, απουσιάζει το οριστικό άρθρο. Η απουσία αυτή είναι εξαιρετικά ασυνήθιστη διαγλωσσικά, ειδικά για τις ευρωπαϊκές γλώσσες, καθώς συχνά η οριστικότητα αποτελεί όχι μόνο βασική αλλά και τη μοναδική στρατηγική μαρκαρίσματος των υπερθετικών δομών (βλ. Jensen 1934, Ultan 1972).

(11) *ας τ' ούλ-λουνου καλό* (Καππαδοκία, Mavrochalyvidis and Kesisoglou 1960)
απ-ούλ-λα καλό 'ναι (Ουλαγάτς, Κεσίσογλου 1951)
ας ολον φρόνιμος, ας ολον καλός (Πόντος, Τοπχαράς 1928)

Η απώλεια του άρθρου, που φαίνεται να είναι εν εξελίξει στον Πόντο καθώς εναλλάσσεται με οριστικές δομές και πιο σταθερή στην Κεντρική και Νότια Καππαδοκία, οφείλεται επίσης σε επαφή με την Τουρκική στην οποία η οριστικότητα δεν μαρκάρεται με ανεξάρτητο γραμματικό δείκτη (Dawkins 1916: 46, Janse 2001, Karatsareas 2011). Βάσει αυτών των δεδομένων θα λέγαμε ότι και στις παραθετικές δομές εντοπίζονται φαινόμενα που λειτουργούν ως *ενδείκτες* γλωσσικής μετατόπισης ή με άλλους όρους αλλαγής του τυπολογικού προφίλ ενός συστήματος λόγω επαφής (contact-induced typological shift βλ. Melissaroglou 2019).

3.1.3 Στρατηγική ολικού Αναδιπλασιασμού

Η στρατηγική ολικού αναδιπλασιασμού για τον σχηματισμό σχετικών υπερθετικών δομών απαντάται, με βάση τα δεδομένα μας, μόνο στο Λιβίσι (Ανδριώτης 1961) με τη χρήση του οριστικού άρθρου και την επανάληψη του επιθέτου (π.χ. *απόμεινιν η μικρός μικρός*). Η περίπτωση αυτή είναι η μοναδική που εντοπίζεται στις μικρασιατικές διαλέκτους, καθώς η στρατηγική αυτή φαίνεται να είναι συχνή στον σχηματισμό των απόλυτων και όχι των σχετικών υπερθετικών.

3.1.4 Οριστικό άρθρο και το μόρφημα -τερ(ος)

Στις μικρασιατικές διαλέκτους η συγκεκριμένη στρατηγική φαίνεται να μην είναι ιδιαίτερα παραγωγική. Εξάιρεση αποτελεί η διαλεκτική ποικιλία της Τρίγλιας Βιθυνίας, όπου σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2010: 121), ο σχηματισμός των σχετικών υπερθετικών δομών μπορεί να επιτευχθεί και με τη χρήση της συγκεκριμένης συνθετικής στρατηγικής (π.χ. *ο καλύτερος*).

3.1.5 Συμπερασματικά

Συνοψίζοντας, ισχυρή τάση χρήσης αναλυτικών στρατηγικών παρατηρείται στις μικρασιατικές διαλέκτους για τον σχηματισμό των σχετικών υπερθετικών δομών. Φαίνεται πως στα Καππαδοκικά αλλά και σε δυτικά ιδιώματα (Σμύρνης, Αϊβαλιού, Τρίγλιας, Λιβισίου) γίνεται χρήση στοιχείων εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης, ενώ δεν φαίνεται να υπάρχει η ίδια τάση στα Ποντιακά, όπου εντοπίζεται μαρκαρισμένη σειρά των όρων της σύγκρισης.

Αξίζει ακόμη να παρατηρήσουμε τη διαφορά των στοιχείων εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης αναφορικά με τη γλώσσα καταγωγής τους. Τα στοιχεία εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης τα οποία προέρχονται από τα Ελληνικά (*πιο, ζαλ*) εντοπίζονται στα δυτικά μικρασιατικά ιδιώματα (Τρίγλια, Αϊβαλί, Σμύρνη), στο Μιστί και τα Φάρασα. Ενώ, τα στοιχεία εισαγωγής της παραμέτρου της σύγκρισης τα οποία προέρχονται από τα Τουρκικά (*εν, αν*), εντοπίζονται αποκλειστικά σε καππαδοκικά ιδιώματα (Ουλαγάτς, Αξός, Δελμεσσός), στα Φάρασα και στη Σίλλη.

Η ύπαρξη μαρκαρισμένης σειράς των όρων της σύγκρισης φαίνεται να αποτελεί παραγωγική στρατηγική για ιδιώματα της Καππαδοκίας, του Πόντου και του Αϊβαλιού. Η στρατηγική του αναδιπλασιασμού του επιθέτου εντοπίζεται αποκλειστικά στο Λιβίσι. Η μόνη στρατηγική συνθετικού τύπου, σύμφωνα με περιορισμένες πηγές για την περιοχή, εμφανίζεται στην Τρίγλια.

Τέλος, στην Ποντιακή και στη διάλεκτο των Κυδωνιών, οι οποίες δεν έχουν εξελιχθεί κάτω από τόσο έντονη γλωσσική επαφή με την Τουρκική όσο τα Καππαδοκικά, απαντώνται παραθετικές δομές -σχήματα- που παραπέμπουν στην Τουρκική, αλλά όχι δάνεια γραμματικά στοιχεία, τα οποία εντοπίζονται αποκλειστικά σε διαλεκτικές ποικιλίες της Καππαδοκικής.

3.2 Σχηματισμός απόλυτων υπερθετικών δομών

Σε αντίθεση με την ισχυρή τάση που εντοπίζεται στις μικρασιατικές διαλέκτους αναφορικά με την επιλογή αναλυτικών στρατηγικών για τον σχηματισμό των σχετικών υπερθετικών δομών στις απόλυτες υπερθετικές δομές η τάση φαίνεται να είναι μάλλον αντίστροφη. Πιο συγκεκριμένα, εκτός από την περίπτωση των Καππαδοκικών, οι απόλυτες υπερθετικές δομές στις μικρασιατικές διαλέκτους πραγματώνονται μορφολογικά με προθήματα, προθηματοειδή ή α' συστατικά, ενώ σχεδόν σε όλες παρατηρείται η ύπαρξη αναλυτικών σχηματισμών με επιρρηματικά στοιχεία αλλά και δομές με αναδιπλασιασμό του επιθέτου.

3.2.1 Προθήματα, προθηματοειδή και πρώτα συστατικά σε σχηματισμούς απόλυτων υπερθετικών δομών

Ο συνδυασμός ενός επιθέτου και ενός πρώτου συστατικού (προθήματος/προθηματοειδούς) αποτελεί μια ιδιαίτερα παραγωγική δια-διαλεκτικά στρατηγική σχηματισμού των απόλυτων υπερθετικών δομών. Τέτοιες περιπτώσεις παρατηρούνται στον Πόντο (Σταυρί, Άδισσα, Ινέπολη), στη Σίλλη, στο Αϊβαλί, στα Κουβούκλια, στην Τρίγλια, στη Σμύρνη, στο Ντεμίρντεσι και στο Λιβίσι (13), ενώ το σχήμα αυτό δεν φαίνεται να είναι παραγωγικό στα Καππαδοκικά, όπου προθηματικές δομές σχεδόν δεν απαντώνται (βλ. και Μελισσαροπούλου 2016).

- (13) *κατάμαυρος* (Σίλλη, Κωστάκης 1968)
εφτακοίλης (Πόντος, Παπαδόπουλος 1959/2007)
ολοφάνερος, (Πόντος, Αθανασιάδης 1977)
ολοσούσουμος (Αϊβαλί, Ράλλη 2017)
κατακίτρινος (Λιβίσι, Ανδριώτης 1961)
ολόκαλος (Ντεμίρντεσι, Αναστασιάδης 1976)

3.2.2 Χρήση επιρρημάτων και μορίων

Εξαιρετικά συχνή σε δια-διαλεκτικό επίπεδο είναι η στρατηγική χρήσης επιρρημάτων για τον σχηματισμό των απόλυτων υπερθετικών δομών. Τα επιρρηματικά *πολύ* και *πολλά/παλλά* φαίνεται να είναι σε χρήση σε περιοχές του Πόντου (Σούρμενα, Οινόη, Σάντας, Τραπεζούντα κ.α.), της Καππαδοκίας (Ουλαγάτς, Ανακού, Φλογητά) αλλά και στα Φάρασα, Τρίγλια, Σίλλη, Αϊβαλί και Λιβίσι, όπως φαίνεται στα παραδείγματα που ακολουθούν.

(14)	<i>πολύ καλός</i>	(Τρίγλια, Παπαδοπούλου 2010)
	<i>πολύ ορτό</i>	(Αξός, Mavrochalyvidis and Kesisoglou 1960)
	<i>πολύ ζεστό</i>	(Φάρασα, Αναστασιάδης 1976)
	<i>πολύ όμορφη</i>	(Σίλλη, Κωστάκης, 1968)
	<i>παλλά δύσκολος</i>	(Πόντος, Αθανασιάδης 1977)
	<i>πουλλάφρένιμους</i>	(Λιβίσι, Μουσαίος 1884)

Παράλληλα, στον Πόντο εντοπίζεται η χρήση του στοιχείου *τζιπ/τσιπ/τσιβ*⁴ (Τοπχαράς 1928, Λαμψίδης 1965, Αναστασιάδης 1976) (π.χ. *τα τσιπ τα καλά*), στο Ντεμίρντεσι και στα Κουβούκλια το στοιχείο *τσα/τσακ* (Αναστασιάδης 1976) (π.χ. *τσα η ολόκαλος*), ενώ στα Φάρασα εντοπίζεται η χρήση του *ζαλ* (Αναστασιάδης 1976) (π.χ. *ζαλ το μακρύ το ζύου*) για τον σχηματισμό απόλυτων υπερθετικών δομών.

3.2.3 Αναδιπλασιασμός

Μία ακόμη αναλυτική στρατηγική για τον σχηματισμό των απόλυτων υπερθετικών είναι αυτή του ολικού αναδιπλασιασμού (επανάληψη επιθέτου). Σε αυτή την περίπτωση το επίθετο επαναλαμβάνεται χωρίς τον συνδυασμό του με επιρρήματα ή προσφύματα (15).

(15)	<i>καλός καλός</i>	(Πόντος, Παπαδόπουλος 1959/2007)
	<i>μαύρα μαύρα</i>	(Ανακού, Costakis 1964)
	<i>ζεστό ζεστό</i>	(Φάρασα, Αναστασιάδης 1976)
	<i>καλό καλό</i>	(Σίλλη, Κωστάκης 1968)

3.2.4 Το επίθημα -τατ(ος)

Τέλος, σε μικρή χρήση, απαντώνται συνθετικές δομές για τον σχηματισμό των απόλυτων υπερθετικών. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Παπαδοπούλου (2010: 121), στην Τρίγλια απαντώνται μορφολογικές δομές με τον συνδυασμό του επιθετικού θέματος και του επιθήματος *-τατ(ος)* (π.χ. *καλότατος*). Η χρήση του συγκεκριμένου επιθήματος είναι γνωστή από τα αρχαία ελληνικά, ενώ επιβιώνει συγχρονικά στην ΚΝΕ και σε διάφορες γεωγραφικές ποικιλίες (βλ. Μελισσαροπούλου και Παπαναγιώτου 2019).

⁴ Τα *τζιπ/τσιπ/τσιβ* πιθανότατα προέρχονται από το τουρκικό *dip* 'πάτος'. Το *ντιπ* χρησιμοποιείται σε διάφορα βόρεια ιδιώματα για τον σχηματισμό των υπερθετικών δομών (βλ. Μελισσαροπούλου και Παπαναγιώτου 2019).

3.2.5 Συμπερασματικά

Διαφαίνεται λοιπόν ότι στις μικρασιατικές διαλέκτους, εκτός από την Καππαδοκική, εντοπίζονται συνθετικές στρατηγικές σχηματισμού των απόλυτων υπερθετικών δομών. Η πλέον παραγωγική από αυτές περιλαμβάνει τον συνδυασμό ενός επιθέτου και ενός πρώτου συστατικού (προθήματος/προθηματοειδούς), ενώ μόνο στην Τρίγλια παρατηρήθηκε ο σχηματισμός απόλυτων υπερθετικών δομών με τη χρήση επιθέτου και του επιθήματος -τατ(ος).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απουσία συνθετικών στρατηγικών στην Καππαδοκική αναφορικά με τον σχηματισμό των απόλυτων υπερθετικών δομών. Η παρατήρηση αυτή παρουσιάζει ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον αν σχετιστεί με την απουσία στα καππαδοκικά ιδιώματα συνθετικών στρατηγικών για τον σχηματισμό σχετικών υπερθετικών δομών αλλά και με τη γενικότερη τάση της διαλέκτου για απώλεια της προθηματοποίησης (βλ. Melissaropoulou 2016). Ο συνδυασμός των παραπάνω μάς οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι υπερθετικές δομές των Καππαδοκικών -σχετικές και απόλυτες- φαίνεται να σχηματίζονται αποκλειστικά με αναλυτικούς τρόπους. Διαδιαλεκτικά η περίπτωση αυτή είναι μοναδική, και θεωρούμε πως οφείλεται στην πίεση της κυρίαρχης Τουρκικής, αποτελώντας ισχυρή ένδειξη *γλωσσικής μετατόπισης* (contact-induced typological shift) (βλ. Melissaropoulou 2019).

4 Συζήτηση

Γενικεύοντας, λοιπόν, η συστηματοποίηση και η γεωγραφική αποτύπωση των διαλεκτικών δεδομένων αναδεικνύει τα εξής:

(α) οι αναλυτικές δομές αποτελούν την κυρίαρχη στρατηγική για τον σχηματισμό των σχετικών υπερθετικών, ενώ για τον σχηματισμό των απόλυτων υπερθετικών δομών ανταγωνίζονται αναλυτικές και συνθετικές στρατηγικές με εξαίρεση την Καππαδοκία.

(β) παρατηρείται ποικιλία όσον αφορά τη χρήση δάνειων γραμματικών στοιχείων και σχημάτων στην πραγμάτωση των παραθετικών υπερθετικών δομών, γεγονός που ενισχύει και αποδεικνύει τον ισχυρό ρόλο της γλωσσικής επαφής στην πραγμάτωση των συγκεκριμένων δομών σε ποικιλίες που έχουν εξελιχθεί κάτω από εντελώς διαφορετικές συνθήκες γλωσσικής επαφής με την ίδια κυρίαρχη γλώσσα, την Τουρκική. Τα δεδομένα αυτά ευθυγραμμίζονται και ενισχύουν τον ισχυρισμό του Stolz (2013) ότι οι παραθετικές δομές αποτελούν μια κατηγορία εξαιρετικά επιδεκτική στον δανεισμό.

Επιπλέον, η συστηματική διερεύνηση της κατανομής των επιμέρους στρατηγικών και η συγκριτική περιγραφή της κατανομής των δανείων γραμματικών στοιχείων έναντι των δανείων γραμματικών σχημάτων αποκαλύπτει ότι, αντίθετα με τον λεξικό δανεισμό, η μεταφορά γραμματικών στοιχείων (matterreplication) (Matras and Sakel 2007) εμφανίζεται στις ποικιλίες εκείνες οι οποίες έχουν εξελιχθεί κάτω από συνθήκες έντονης γλωσσικής επαφής (πβλ. στα αμιγώς καππαδοκικά ιδιώματα και κυρίως στην κεντρική και νότια Καππαδοκία).

Αντίθετα, η μεταφορά γραμματικών σχημάτων/δομών (patternreplication) (βλ. Matras and Sakel 2007) μπορεί να εμφανίζεται και στις ποικιλίες εκείνες οι οποίες, ενώ μιλούσαν σε έδαφος με κυρίαρχη γλώσσα την τουρκική και σε καθεστώς γλωσσικής επαφής, δεν

είχαν εξελιχθεί κάτω από συνθήκες εξαιρετικά έντονης επαφής και υποχωρητικής διγλωσσίας (π.χ. Κυδωνίες).

Η συγκεκριμένη κατανομή προσφέρει στήριξη στον ισχυρισμό ότι στο επίπεδο της γραμματικής, αντίθετα με το λεξιλόγιο, ο δανεισμός γραμματικών δομών μπορεί να προηγείται και δεν προϋποθέτει εξαιρετικά έντονη και μακρόχρονη επαφή (βλ. Thomason and Kaufman 1988, Thomason 2001) για να ενεργοποιηθεί. Αντίθετα, ο δανεισμός γραμματικών στοιχείων φαίνεται να έχει επίδοση στις περιοχές που χαρακτηρίζονται από έντονη γλωσσική επαφή και εκτενή υποχωρητική διγλωσσία (Μελισσαροπούλου 2019).

Επιπλέον, η αναλυτικότητα των σχετικών υπερθετικών δομών ευθυγραμμίζεται με την ισχυρή τάση που παρατηρείται σε διαχτυτικές γλώσσες (βλ. Cuzzolin and Lehmann 2004), για μετάβαση από συνθετικές σε αναλυτικές δομές και ενισχύεται από την ύπαρξη αντίστοιχων αναλυτικών στρατηγικών και στην κυρίαρχη τουρκική γλώσσα. Αντίθετα, η αντίσταση στην αναλυτικότητα που προβάλλεται από τις απόλυτες υπερθετικές δομές θεωρούμε ότι οφείλεται σε συγκεκριμένους ενδο-γλωσσικούς μηχανισμούς (βλ. και Μελισσαροπούλου και Παπαναγιώτου 2019, Melissaropoulou and Papanagioutou under review) και φυσικά δεν χαρακτηρίζει τις ποικιλίες εκείνες που έχουν δεχθεί έντονη και μακροχρόνια γλωσσική επαφή (απουσιάζει εντελώς από τα Καππαδοκικά).

Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδης, Στάθης. 1977. *Το Συντακτικό της Ποντιακής διαλέκτου*. Καστανιάς.
- Αναστασιάδης, Βασίλειος. 1976. “Η σύνταξη στο Φαρασιώτικο ιδίωμα της Καππαδοκίας.” Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Andersen, Paul Kent. 1983. *Word order typology and comparative constructions*. Amsterdam: Benjamins.
- Ανδριώτης, Νικόλαος. 1961. *Το Ιδίωμα του Λιβισίου της Λυκίας*.
- Costakis, Athanasios. 1964. *Le parler Grec d' Anakou*.
- Crookston, Ian. 1994. “Comparative constructions.” Στο Ronald Asher and J. M. Y. Simpson (επιμ.), *The encyclopedia of language and linguistics*, Vol. II, 624-629. Oxford/New York: Pergamon Press.
- Cuzzolin, Pierluigi and Christian Lehmann. 2004. “Comparison and gradation.” Στο Geert Booij, Christian Lehmann, Joachim Mugdan, Stavros Skopeteas σε συνεργασία με τον Wolfgang Kesselheim (επιμ.), *Morphologie / Morphology, Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung / An International Handbook on Inflection and Word-Formation*, 2: 1211-1219. Halbband / Volume 2. Berlin, New York: de Gruyter.
- Dawkins, Richard. 1916. *Modern Greek in Asia Minor. A study of the dialect of Silly, Cappadocia and Pharsa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holton, David, Mackridge, Peter and Irene, Philippaki-Warbuton. 2004. *Greek: an essential grammar of the modern language*. London: Routledge.
- Janse, Mark. 2001. “Cappadocian variables.” Στο Angela Ralli, Brian Joseph and Mark Janse (επιμ.) *Proceedings of the First International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*, 80-88. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Jensen, Hans. 1934. “Der steigende Vergleich und sein sprachlicher Ausdruck.” *Indogermanische Forschungen* 52: 108-139.

- Karatsareas, Petros. 2011. “A study of Cappadocian Greek nominal morphology from a diachronic and dialectological perspective.” PhD dissertation, University of Cambridge.
- Κεσίσογλου, Ιωάννης. 1951. *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ Οὐλάγατς*. Athens: Institut Français d’Athènes.
- Κοιμίσογλου, Συμεών. 2006. *Μιστὶ Καππαδοκίας. Ἡ Μάνη των Ελλήνων της Μικράς Ασίας*. Θεσσαλονίκη: Ναυς.
- Kornfilt, Jaklin. 1997. *Turkish*. London and New York: Routledge.
- Κωστάκης, Αθανάσιος. 1968. *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα της Σίλλης*. Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.
- Λαμπιδης, Οδυσσεάς. 1965. “Ποντικά παραμύθια.” *Αρχεῖον Πόντου*, Τομ. 27. Αθήνα: Επιτροπὴ Ποντιακῶν Μελετῶν.
- Markopoulos, Theodoros. 2015. “Contact-induced grammaticalization in older texts. The Medieval Greek analytic comparatives.” Στο Andrew D.M. Smith, Graeme Trousdale and Richard Wälchli (επιμ.), *New Directions in grammaticalization research*, 209-229. Amsterdam: John Benjamins.
- Matras, Yaron and Jeanette Sakel. 2007. “Introduction.” Στο Yaron Matras and Jeanette Sakel (επιμ.), *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*, 1-13. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Mavrochalyvidis, Georgios and Ioannis Kesisoglou. 1960. *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Ἄξου (Le dialecte d’Axos)*. Athens: Institut Français d’Athènes.
- Melissaropoulou, Dimitra. 2016. “Variation in word formation in the light of the language contact factor: the case of Cappadocian Greek.” *Journal of Language Sciences* 55: 55-67.
- Μελισσαροπούλου, Δήμητρα. 2019. “Γλωσσικὴ ποικιλία και γλωσσικὴ ἀλλαγὴ στο σχηματισμὸ συγκριτικῶν παραθετικῶν δομῶν: δεδομένα ἀπὸ τὴν Καππαδοκικὴ.” Στο Ἀργύρης Ἀρχάκης, Νίκος Κουτσούκος, Γιώργος Ξυδόπουλος και Δημήτρης Παπαζαχαρίου (επιμ.), *Γλωσσικὴ Ποικιλία. Μελέτες ἀφιερωμένες στην Ἀγγελικὴ Ράλλη*, 329-346. Αθήνα: ΚΑΠΑ Ἐκδοτικὴ.
- Melissaropoulou, Dimitra. 2019. “Morphological pattern replication phenomena as instances of typological shift.” Στο Γραμματικὴ Κάρλα, Ἰὼ Μανωλέσσου και Νίκος Παντελίδης (επιμ.), *Τιμητικὸς τόμος για τὴν διευθύντρια του Κέντρου Ἐρεῖνης των Νεοελληνικῶν Διαλέκτων και Ἰδιωμάτων - Ι.Λ.Ν.Ε. Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου*, 317-340. Ἰνστιτούτο του Βιβλίου-Καρδαμίτσα.
- Μελισσαροπούλου, Δήμητρα και Χρήστος Παπαναγιώτου. 2019. “Οἱ υπερθετικές παραθετικές δομές στη διαλεκτικὴ ποικιλία της Ἑλληνικῆς.” Στο Παναγιώτης Μπάρκας, Brian Joseph και Ἀγγελικὴ Ράλλη (επιμ.), *Πρακτικὰ του 8ου Συνεδρίου Νεοελληνικῶν Διαλέκτων και Γλωσσολογικῆς Θεωρίας*. Πάτρα: Ἐργαστήριο Νεοελληνικῶν Διαλέκτων.
- Melissaropoulou, Dimitra and Christos Papanagiotou. under review. “Language variation and change in the formation of Greek superlative constructions: implications for the organization of grammar”. *Dialectologia et Geolinguistica*. Berlin: De Gruyter.
- Μουσαῖος, Μιχαήλ. 1884. *Βατταρισμοί, ἤτοι Λεξιλόγιον της Λειβησιανῆς διαλέκτου*. Αθήνα: Παρνασσός.
- Οικονομίδης, Δημοσθένης. 1958. *Γραμματικὴ της ἑλληνικῆς διαλέκτου του Πόντου*.

- Παπαδόπουλος, Άνθιμος. 1926. *Γραμματική των Βορείων Ιδιωμάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Σακελλάριος.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος. 1955/1997. *Ιστορική Γραμματική της Ποντιακής Διαλέκτου*. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος. 1959/2007. “Γλωσσική Δείνωση.” Στο *Αρχείον Πόντου. Σύγγραμμα Περιοδικόν*, Τομ. 23. Αθήνα: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών.
- Παπαδοπούλου, Παναγιώτα. 1974. *Συλλογή λαογραφικής ύλης εκ τῶν Φαράσων Ἐπαρχία Καππαδοκίας*, 1-164. Σπουδαστήριο Λαογραφίας, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Παπαδοπούλου, Ελένη. 2010. *Το γλωσσικό ιδίωμα της Τρίγλιας Βιθυνίας*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Παπάζογλου, Γιώργης. 2003. *Τα χαΐρια μας εδώ*. Αθήνα: Επτάλοφος.
- Ράλλη, Αγγελική. 2017. *Λεξικό Διαλεκτικής Ποικιλίας Κυδωνιών, Μοσχονησίων και Βορειοανατολικής Λέσβου*. Αθήνα: ΙΔ.ΙΣ.ΜΕ.
- Stassen, L. 1985. *Comparison and Universal Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Stolz, Thomas. 2013. *Competing comparative constructions in Europe. Studia Typologica*. Academie Verlag.
- Thomason, Sarah Grey and Terrence Kaufman. 1988. *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Thomason, Sarah Grey. 2001. *Language contact: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Τοπχαράς, Κώστας. 1928/1932. *Γραμματική της ποντιακής διαλέκτου*. Ροστόβ-Ντον: Αφοί Κυριακίδη ΑΕ.
- Ultan, Rusell. 1972. “Some Features of Basic Comparative Constructions.” *Working Papers on Language Universals (Stanford)* 9: 117-162.
- Χειλά-Μαρκοπούλου, Δέσποινα. 1991. “Περίφραση και γραμματικοποίηση: Η εξέλιξη του περιφραστικού συγκριτικού της Ελληνικής.” *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 11: 159-72.
- Xerberman, K. R. 1999. “Komparativnye konstrukcii v sravnenii: K voprosuobotnosanii grammatiki k ètimologii i ja zykovoij tipologii.” *Voprosyjazykoznanija* 2: 92-107